

ПРОФЕСОР КОСТЯНТИН АНДРІЙОВИЧ МАЛИНОВСЬКИЙ – УЧЕНИЙ І НАСТАВНИК (ДО 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

У 2015 році виповнюється 95 років від дня народження і 10 років від дня смерті відомого українського ботаніка та еколога-популяціоніста Костянтина Андрійовича Малиновського. Він народився 6 січня 1920 р. (за старим стилем 25 грудня 1919 р.) у м. Умань Черкаської області. Батько – Андрій Євдокимович, до 1930 р. працював головою споживчого товариства, а після ліквідації кооперативного руху в Україні – бухгалтером різних бюджетних організацій. Протягом багатьох каденцій його обирали депутатом Уманської міської Ради. Мати – Поліна Пилипівна, агроном шовківництва за фахом, працювала у Районному відділі сільського господарства. Костянтин Андрійович мав брата Леоніда й сестру Олександру.

К. А. Малиновський пам'ятав початки колективізації, голод 1932-1933 рр., репресії 1937-1938 рр., через які він втратив діда Євдокима, дядька Петра, тітку Євдокію. У 1944 р., відступаючи з Умані, німці розстріляли його батька.

У 1927-1937 рр. Костянтин Малиновський навчався в Першій уманській зразковій школі. Потім поступив на плодоовочевий факульт Уманського сільськогосподарського інституту, де навчався до 1941 р., закінчивши чотири курси. Війна застала його в м. Ірпіні біля Києва, де він проходив практику в радгоспі тресту київських приміських господарств. З Києва повернувся в уже зайняту німцями Умань. У 1942-1943 рр. працював в учбовому господарстві сільськогосподарського інституту та на інших роботах, пов'язаних з овочівництвом.

У 1944-1945 рр. брав участь у бойових діях Другої світової війни, спершу в антифашистському партизанському загоні на території Словаччини як командир диверсійного взводу, потім у складі IV Українського фронту радянської армії – мінометником у ранзі старшого сержанта. Брав участь у звільненні Праги від фашистів. За бойові заслуги нагороджений низкою орденів і медалей Радянського Союзу й Чехословаччини, зокрема орденом “Червоної Зірки”.

Після демобілізації, у листопаді 1945 р., продовжив навчання на лісогосподарському факультеті Львівського сільськогосподарського інституту. Після закінчення інституту в 1947 р., одержавши диплом інженера лісового господарства, був залишений на роботу лаборантом кафедри дендрології. Потім нетривалий час працював молодшим науковим співробітником у ботанічному саду Львівського державного університету.

У березні 1948 р. Костянтин Андрійович розпочав свою роботу в системі Академії наук Української РСР (згодом Національної академії наук України), яка тривала аж до його виходу на пенсію. Спочатку він працював молодшим науковим співробітником у відділі географії рослин Інституту ботаніки АН

УРСР, створеному після війни у Львові з метою розгортання ботанічних досліджень на заході України, яким керував відомий ботанік – професор А. С. Лазаренко. У 1954 р. К. А. Малиновський захистив кандидатську дисертацію, наступного року обійняв посаду старшого наукового співробітника Науково-природознавчого музею АН УРСР, а в 1961-1963 рр. очолював відділ геоботаніки цієї установи. Потім завідував відділом експериментальної екології та біогеоценології Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР. У 1969 р. захистив докторську дисертацію й був призначений директором Науково-природознавчого музею, але наступного року за поданням Львівського обкому КПРС був звільнений з цієї посади без пояснення причин. Відтоді до 1990 р. працював завідувачем відділу експериментальної екології (згодом популяційної екології) Львівського відділення Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР, яке в 1991 р. було реорганізоване в Інститут екології Карпат Національної академії наук України. Потім обіймав посаду головного наукового співробітника цього ж відділу до виходу на пенсію у грудні 1999 р. У 1979 р. йому було присвоєно звання професора. У різний час учений викладав у Львівському лісотехнічному інституті та Львівському національному університеті ім. Івана Франка.

Костянтин Андрійович помер 30 березня 2015 р. у 85-річному віці.

Разом зі своєю дружиною, Леонтиною Тихонівною, він виховав двох дітей – дочку Ірину (1947 р. н.) і сина Андрія (1957 р. н.).

Визначальну роль у формуванні К. А. Малиновського як ученого відіграв його науковий керівник А. С. Лазаренко, який прищепив самовіддане ставлення до досліджень. Саме під впливом професора Лазаренка сформувалося основне покликання Костянтина Андрійовича – вивчення флори й рослинності високогір'я Українських Карпат. Портрет вчителя й наставника у кабінеті К. А. Малиновського завжди надихав його в роботі.

Костянтин Андрійович зумів зберегти неперервність передавання наукової спадщини попередніх дослідників флори Карпат. Він надзвичайно ретельно проаналізував величезну кількість літературних джерел і гербарних матеріалів, накопичених за 200-літній період вивчення рослинного світу регіону. Учений присвятив цьому аспектові декілька років роботи в бібліотеках і гербаріях України та Росії. Він докладно опрацював і доповнив об'ємну флористичну картотеку, укладену Й. Мондальським. Згодом, перебуваючи на пенсії, професор Малиновський підготував змістовну монографію “Історія ботанічних досліджень і бібліографія флори та рослинності Українських Карпат”, видану у 2005 р. незабаром після смерті автора.

К. А. Малиновський був дуже багатогранним ученим і глибоко займався багатьма проблемами упродовж різних періодів своєї праці. Наскрізною ниткою, помітною протягом майже усієї наукової діяльності вченого, є вивчення високогірної рослинності Українських Карпат. Цій проблемі присвячена його кандидатська дисертація, на підставі якої 1959 року опубліковано монографію “Біловусові пасовища субальпійського поясу Українських Карпат”, а також докторська дисертація, що лягла в основу фундаментальної монографії

“Рослинність високогір’я Українських Карпат”, виданої 1980 року. Остання праця дотепер слугує настільним посібником для усіх геоботаніків і флористів, які працюють у Карпатах. Численні геоботанічні описи, зроблені упродовж багаторічної діяльності професора Малиновського, у 1990-х роках було опрацьовано на основі флористичного підходу Й. Браун-Бланке, а 2002 року Костянтином Андрійовичем у співавторстві з В. В. Крічфалушієм опубліковано монографію “Рослинні угруповання високогір’я Українських Карпат”.

Не менш ваговою є роль К. А. Малиновського як засновника львівської наукової школи популяційної екології. На чолі своїх учнів він спрямував дослідження спочатку на розкриття структури ценотичних популяцій, а згодом поглибив їх до вивчення популяцій як природно-історичних (генетичних) одиниць з особливим генофондом. Підсумком цих досліджень стали численні теоретичні статті професора Малиновського, а також низка монографій за його редакції та співавторства, а саме: “Дигресія біогеоценотичного покриву на контакті лісового і субальпійського поясів у Чорногорі” (1984 р.), “Структура високогірних фітоценозів Українських Карпат” (1993 р.), “Структура популяцій рідкісних видів флори Карпат” (1998 р.), “Стратегія популяцій рослин у природних і антропогеннозмінених екосистемах Карпат” (2001 р.), “Внутрішньопопуляційна різноманітність рідкісних, ендемічних і реліктових видів рослин Українських Карпат” (2004 р.).

Слід відзначити також здобутки професора Малиновського у вивченні рідкісних та ендемічних видів рослин, зокрема проблем їх збереження. Йому належить чимало знахідок рідкісних видів або локалітетів, раніше невідомих для Українських Карпат. Крім статей та деяких із згаданих вище монографій цій темі присвячений список “Рідкісні, ендемічні, реліктові та погранично-ареальні види Українських Карпат” (2002 р.) за співавторства К. А. Малиновського, де вперше в характеристиці видів наведено просторові типи популяцій і категорії рідкісності, які виділено на основі популяційних ознак.

У 1967-1972 роках К. А. Малиновський очолював Український республіканський комітет з Міжнародної біологічної програми “Продуктивність гірських екосистем”, що діяв у рамках проекту МАВ (Людина і біосфера) ЮНЕСКО. Було досліджено первинну й вторинну продуктивність екосистем, а також процеси, які їх визначають: радіаційний, тепловий і гідрологічний режими, трансформацію речовин та енергії. За редакцією професора Малиновського опубліковано низку книг, присвячених біологічній продуктивності угруповань різних висотних зон: “Біологічна продуктивність гірськососнового криволісся” (1973 р.), “Біологічна продуктивність лучних біогеоценозів субальпійського поясу Карпат” (1974 р.), “Біологічна продуктивність смєрекових лісів” (1975 р.).

Костянтин Андрійович надавав величезного значення польовим дослідженням, вважаючи, що їх результати становлять основу будь-яких подальших узагальнень. Більшу частину вегетаційного сезону він проводив у виїздах, а також всіляко стимулював до цього своїх учнів. Навіть у похилому віці він наполегливо продовжував збирати польовий матеріал. Завдяки старанням і за

безпосередньої участі К. А. Малиновського побудовано три наукові стаціонари: на Боржаві (1949-1953 рр.), на Квасівському Менчулі (1954-1956 рр.) і Пожижевській (1958 р.) у Чорногорі. Стаціонари працювали за складеними ним програмами й методиками. Під час експедиційних виїздів, що розпочалися ще в 1950-х роках, учений досліджував рослинний покрив не лише заходу України, але й відвідав Крим, Кавказ, Паміро-Алай, Тянь-Шань. Що стосується Українських Карпат, то вчений обстежив усі хребти цього регіону. На чолі відділу популяційної екології він часто організовував наукові експедиції в різні частини Карпат – Чорногору, Чивчини, Горгани, Свидовець, Боржаву, Бескиди, а також на рівнинні території.

Особливу увагу вчений приділяв збиранню гербарного матеріалу, до чого активно залучав і своїх учнів. Зразково впорядковані власні гербарні збори, що становлять понад 10 тисяч аркушів, він передав до Державного природознавчого музею НАН України.

Костянтин Андрійович проводив величезну організаційну, освітницьку й наставницьку роботу. За його керівництва захищено понад 20 кандидатських і докторських дисертацій. Він був членом спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій у Львівському та Дніпропетровському університетах, а також в Інституті ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України.

Від 1972 р. він очолював Проблемну Раду АН УРСР з питань біогеоценології аж до її входження в Проблемну Раду з питань біосфери в 1980 році. Його діяльність була спрямована на розгортання комплексних біогеоценологічних досліджень в Україні за участю ботаніків, зоологів, ґрунтознавців та інших фахівців. Професор Малиновський понад тридцять років очолював Львівське відділення Українського ботанічного товариства і був обраний його почесним членом, а також членом Республіканської та Всесоюзної рад Ботанічного товариства СРСР. У 1990-х роках він був ініціатором створення й засновником екологічної комісії при Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка, яку й очолював. Учений був також головним редактором “Екологічного збірника” цього товариства та його дійсним членом. Крім того, його було обрано також дійсним членом Української Лісівничої Академії Наук і Соросівським професором.

Був віце-президентом Львівської обласної Малої академії наук й активно займався залученням талановитої молоді до наукових досліджень, за що у 2003 р. нагороджений Медаллю Верховної Ради України.

За авторства й за редакції професора Малиновського вийшло друком 16 монографій і збірників праць, а загалом 270 наукових публікацій. Його публікаціям властивий стрункий, логічний і дохідливий стиль викладу матеріалу, що стосувалося також усних виступів ученого. Костянтин Андрійович володів також неперевершеними редакторськими здібностями. Завдяки феноменальному знанню флори, до нього часто зверталися за консультаціями численні ботаніки. Він завжди охоче приділяв увагу всім, хто її потребував.

Науковий доробок професора Малиновського добре відомий не лише в Україні, але й за кордоном. Він співпрацював з відомими вченими з різних

країн, зокрема з А. Л. Тахтаджяном, Т. О. Работновим, О. В. Смірною, А. Г. Єленевським (Росія), Г. Вальтером, Г. Плахтером (Німеччина), К. Гадачем (Чехія), К. Зажицьким (Польща). На його честь названо два види рослин – *Ranunculus malinovskii* Jelen. et Derv.-Sok. та *Cirriphyllum malynovskyi* Lazar.

Костянтин Андрійович був надзвичайно ерудованим ученим, мав винятковий потяг до самовдосконалення, глибоку внутрішню порядність. Він завжди, навіть у дуже похилому віці, стежив за розвитком наукової думки, передбачав пріоритетні напрями досліджень та висував нові ідеї. Наприклад, ще в 1990-х роках він відзначав перспективність вивчення генетичних особливостей популяцій. Згодом, унаслідок розвитку сучасних методів молекулярних досліджень, цей напрямок, що зараз називається філогеографічним, став магістральним у сучасній ботаніці. Професор Малиновський відзначався надзвичайною працьовитістю. Він не лише докладно дотримувався регламентованого розпорядку робочого дня, але й чимало працював удома. Під час експедиційних виїздів він працював особливо інтенсивно й не визнавав вихідних днів. Така самодисципліна дуже стимулювала до праці увесь очолюваний ним колектив. Він умів виявляти наукові схильності своїх учнів і зацікавлювати їх до наукової праці.

Напрями досліджень, розроблені Костянтином Андрійовичем, і його наукові ідеї зараз розвиваються в його рідному відділі популяційної екології Інституту екології Карпат НАН України. Його численні вдячні учні як у цій установі, так і поза її межами назавжди збережуть пам'ять про нього як приклад справжнього вченого, людини високої інтелігентності й гуманності, палкого патріота України.

ВОЛОДИМИР ГРИГОРОВИЧ КИЯК
ЮРІЙ ЙОСИПОВИЧ КОБІВ